

Сергій Віталійович СТЕПАНЕНКО

кандидат економічних наук, докторант,
старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Державний біотехнологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-6132-328X
E-mail: serg20105@gmail.com

Сергій Валентинович РУДЕНКО

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування,
Державний біотехнологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-2874-1957
E-mail: sr7000388@gmail.com

Андрій Ігоревич ХВОСТИКОВ

доктор філософії (PhD) з економіки
кафедри митної справи та оподаткування,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
ORCID ID: 0000-0003-1177-9761
E-mail: andrewhvostikov@gmail.com

**ОБҐРУНТУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ТА КРИТЕРІЇВ АНАЛІЗУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ**

Степаненко С.В., Руденко С.В., Хвостіков А.І. Обґрунтування показників та критеріїв аналізу конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2021. Том 6. № 4. С. 121-131.

Анотація

Вступ. Не зважаючи на сталу позитивну динаміку нарощування обсягів світової торгівлі української продукції аграрного сектору, існуючий вітчизняний зовнішньоекономічний експортний потенціал використаний не в повному обсязі, що вимагає пошуку шляхів активізації його використання і подальшого нарощення. Значного масштабу конкурентна боротьба набуває на іноземних ринках в рамках міжнародно-торгівельних відносин, що пов'язано зі зростанням кількості суб'єктів ринку, які мають різну фінансову стійкість, платоспроможність, рівень експортного потенціалу тощо. Враховуючи вищезазначене доцільно визначити конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції на світових ринках з метою визначення шляхів її підвищення, розроблення заходів щодо розвитку експортного потенціалу вітчизняних виробників тощо.

Метою статті є обґрунтування вибору показників та критеріїв аналізу конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках.

Результати. Розкрито роль принципів підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції у виборі методу її оцінювання. Представлено класифікацію методів та підходів оцінювання конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках. Удосконалено методіку якісного аналізу конкурентоспроможності продукції аграрного сектору. Обґрунтовано вплив факторів зовнішнього середовища на конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції. Визначено множини показників на різних рівнях (глобальний, партнерський і національний). Встановлено, що оцінювання передбачає розрахунок динаміки наданих індикаторів за окремими продуктами, що дозволяє забезпечити методологічну єдність оцінювання на всіх рівнях.

Ключові слова: оцінювання, міжнародні торговельно-економічні відносини, конкурентні переваги, конкурентоспроможність аграрної продукції, міжнародні ринки.

Sergii STEPANENKO

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
State Biotechnological University

Serhii RUDENKO

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting, Audit and Taxation,
State Biotechnological University

Andrii KHVOSTIKOV

PhD in Economics of the Department of Customs and Taxation,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

SUBSTANTIATION OF INDICATORS AND CRITERIA FOR ANALYSIS OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN INTERNATIONAL MARKETS

Stepanenko S., Rudenko S., Khvostikov A. Substantiation of indicators and criteria for analysis of competitiveness of agricultural products in international markets. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2021. Volume 6. № 4, pp. 121–131.

Abstract

Despite the constant positive dynamics of increasing world trade in Ukrainian agricultural products, the existing domestic foreign economic export potential is not fully used, which requires finding ways to intensify its use and further increase. Competitive struggle in foreign markets in the framework of international trade relations is significant, due to the growing number of market participants with different financial stability, solvency, level of export potential, etc. Given the above, it is advisable to determine the competitiveness of Ukrainian agricultural products on world markets in order to identify ways to improve it, develop measures to develop the export potential of domestic producers and more.

The purpose of the article is to substantiate the choice of indicators and criteria for analyzing the competitiveness of agricultural products in international markets.

Results. *The role of the principles of increasing the competitiveness of agricultural products in choosing the method of its evaluation is revealed. The classification of methods and approaches to assessing the competitiveness of agricultural products in international markets is presented. The method of qualitative analysis of the competitiveness of agricultural products has been improved. The influence of environmental factors on the competitiveness of domestic agricultural products is substantiated. Many indicators have been identified at different levels (global, partnership and national). It is established that the evaluation involves the calculation of the dynamics of the indicators provided for individual products, which allows to ensure the methodological unity of the evaluation at all levels.*

Keywords: *evaluation, international trade and economic relations, competitive advantages, competitiveness of agricultural products, international markets.*

JEL classification: M31; Q13

Вступ

Експорт вітчизняної сільськогосподарської продукції залежить від багатьох факторів, одним із яких є її конкурентоспроможність. Доцільно відзначити, що по мірі збільшення ринку зростає і рівень конкуренції виробників товарів, продукції. Це обумовлено великою кількістю «гравців» на ринку, що збільшує обсяги пропозиції, таким чином надаючи можливість більшої кількості варіацій для вибору споживача. Українська сільськогосподарська продукція має свої переваги на світовому ринку, в той час як мають місце і, так звані, слабкі місця. Зокрема, клімат та географічне розташування, земельні ресурси створюють сприятливі умови для її виробництва, в той час як відсутність необхідного технологічного забезпечення для переробки даної продукції обмежує можливості вітчизняних сільськогосподарських виробників в частині переходу від сировинного експорту до реалізації повноцінної продукції на

світовому ринку. Існуючі технології не забезпечують належної якості та вартості продукції, що підлягає експорту.

Занадто висока інтенсивність конкурентної боротьби у значній мірі ускладнює або взагалі унеможлиблює формування конкурентних переваг для аграрного виробника. Даний процес ускладнюється багатьма факторами, наведеними вище, в результаті чого вітчизняні підприємства ігнорують необхідність формування конкурентних переваг, таким чином, «програючи» іншим учасникам ринку. Значного масштабу конкурентна боротьба набуває на іноземних ринках в рамках міжнародно-торгівельних відносин, що пов'язано зі зростанням кількості суб'єктів ринку, які мають різну фінансову стійкість, платоспроможність, рівень експортного потенціалу тощо.

Враховуючи вищезазначене доцільно визначити конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції на світових ринках з метою визначення шляхів її підвищення, розроблення заходів щодо розвитку експортного потенціалу вітчизняних виробників тощо.

Варто зазначити, що дослідженню теоретико-методологічних та методичних засад розвитку ринку аграрного сектору, його конкурентоспроможності присвячено багато праць вітчизняних науковців, зокрема В.В. Апопія, О.М. Бородіни, С.Л. Ганначенко, І.О. Іртищевої, Л.В. Молдавана, В.М. Онегіної, Т.О. Осташко, Б.Й. Пасхавера, Н.М. Попадинця, О.В. Шубравської та ін. Попри вагомість отриманих результатів в дослідженнях зазначених авторів, питання раціональної методики аналізу конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках залишається актуальним і своєчасним.

Мета дослідження

Метою статті є обґрунтування вибору показників та критеріїв аналізу конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження

Процес аналізу конкурентоспроможності продукції так чи інакше зводиться до оцінювання її властивостей, тобто: передбачає вибір критеріїв оцінювання, визначення їх значень для продукції, що підлягає аналізу, вибір бази порівняння – значення обраних показників, що характеризують продукцію конкурентів, порівняння отриманих результатів.

Основними властивостями конкурентоспроможності продукції вважають технічні (ергономічні, естетичні, призначення), економічні (одноразові, поточні) та нормативні (безпеки, патентної чистоти, екологічності). Технічні показники визначають фізичні характеристики сільськогосподарської продукції (вигляд, смак, застосування тощо). Економічні показники характеризуються через ціну продукції, витрати, необхідні для її виробництва, реалізації та інше. Нормативними показниками є вимоги, стандарти, норми, яким повинна відповідати продукція.

У цілому розвиток аграрного сектору України пов'язаний з підвищенням конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках, що підпорядковується певним принципам, та, на нашу думку, певним чином обумовлює вибір методу оцінювання конкурентоспроможності (табл. 1).

Кожен з принципів певним чином впливає на вибір методу оцінювання конкурентоспроможності аграрної продукції, що пов'язано, в тому числі, з особливостями визначення даної економічної категорії. Таким чином, з урахуванням особливості експортної діяльності аграрних виробників, у процесі оцінювання відібрані критерії повинні:

- враховувати вподобання споживачів продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках;
- бути розраховані таким чином, щоб мати змогу порівняти їх з критеріями, які характеризують продукцію виробника-конкурента;

- відображати валив зовнішнього та внутрішнього середовища виробника продукції;
- враховувати зміни у часі;
- враховувати здатність продукції до подолання експортних бар'єрів.

Таблиця 1. Роль принципів підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції у виборі методу її оцінювання

Сутність принципу [1, с. 97]		Вплив принципу на вибір методу оцінювання
Спрямованість на споживача	конкурентоспроможність має визначатися сукупністю тих властивостей, які мають певний інтерес для споживачів і можуть задовольнити їх потреби	метод оцінювання повинен базуватися на показниках, які відображають вподобання споживачів
Комплексність	результати дослідження конкурентоспроможності повинні враховувати і характеристики власної продукції, і продукцію конкурентів, і вимоги споживачів	метод оцінювання передбачає використання порівняльних характеристик та показників, які відображають вподобання споживачів
Об'єктивність	результати оцінки конкурентоспроможності повинні базуватися на достовірній інформації про фактори макро- і мікросередовища функціонування підприємства і відображати реальні конкурентні позиції суб'єкта господарювання	метод оцінювання орієнтований на показники, які характеризують середовище функціонування виробника продукції
Системність	оцінка конкурентоспроможності повинна базуватися на результатах системного аналізу впливу факторів макро- і мікросередовища підприємства в сукупності відносин і зв'язків між ними, тобто розглядати об'єкт як систему	врахування у процесі оцінки вхідних і вихідних параметрів, що впливають на виробництво підприємством продукції
Динамічність	конкурентоспроможність слід розглядати по відношенню до конкретного моменту часу, з урахуванням змін у часі кон'юнктури на ринку	врахування динамічної складової в оцінюванні

Оцінювання конкурентоспроможності продукції здійснюється з використанням різних методів та підходів.

Н. Бідник [Ошибка! Источник ссылки не найден.] виділяє графічні, матричні, аналітичні методи, методи аналізу конкурентних переваг. Д. Погребняк [3] виокремлює матричний метод, методи, засновані на теорії ефективної конкуренції, методи, засновані на оцінці конкурентоспроможності продукції, комплексні методи.

А. Кухарук [4] частково їх класифікує за ступенем охоплення аспектів (спеціальні та комплексні), за формою вираження результату оцінки (матричні, індексні та графічні). О. Чередніченко [5] виділяє підходи, що базуються на традиційному методі оцінки конкурентоспроможності товару та описують розрахунки одиничних і групових показників; маркетинговий підхід передбачає необхідність врахування не лише вимог споживача до його ціни та якості при оцінці конкурентоспроможності товару, а й чинників, що визначають конкурентоспроможність усієї маркетингової діяльності підприємства, виробничий підхід – заснований на оцінці рентабельності продажів конкретного товару та його ринкової долі. В. Пастушин [6] розглядає наступні методики: методика оцінки конкурентоспроможності товарів через їх рейтинг; методика оцінки конкурентоспроможності товарів за обсягом продажу; методика визначення комплексного показника конкурентоспроможності на основі диференціального методу; методика оцінки інтегрального показника рівня конкурентоспроможності з урахуванням ціни споживання; методика порівняльної оцінки конкурентоспроможності (порівняння з еталоном). Ю. Іванов виокремлює методи, які базуються на аналізі порівняльних переваг, на теорії мультиплікатора, теорії ефективної конкуренції, теорії якості товару, теорії рівноваги фірми і галузі, на

визначенні позиції в конкуренції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства, на побудові матриць [7].

Детальною є класифікація методів, запропонована В. Літвіною:

- за джерелами використовуваної інформації (експертний, експериментальний, документальний, маркетинговий);
- за стадіями життєвого циклу продукції (перед проектний, проектний, готового виробу, споживацький);
- за періодом розрахунку (прогнозований, фактичний);
- за номенклатурою критеріїв (однокритеріальний, двокритеріальний, багатокритеріальний);
- за способом отримання інформації (внутрішні, зовнішні, незалежні);
- за видами показників (диференційований, комплексний, змішаний);
- за формою представлення результатів (розрахунковий, матричний, графічний) [8].

Доволі розповсюдженим переліком одиничних показників, які використовуються у процесі оцінювання конкурентоспроможності продукції у сільському господарстві є наступні: виробнича собівартість продукції, грн/ц; урожайність продукції, різниця між ціною реалізації та виробничою собівартістю продукції, ціна реалізації 1 ц продукції, рентабельність, товарність, прибуток у розрахунку на 1 ц реалізації продукції, частка продукції у структурі реалізації сільськогосподарської продукції у підприємстві, обсяги реалізації продукції, прибуток у розрахунку на 1 га посівної площі, індекс якісної продуктивності, сталість виробництва [9].

Дані показники в цілому дають можливість отримати певне уявлення про конкурентоспроможність аграрної продукції, проте використання лише їх значень без урахування факторів, які обумовили величину того чи іншого показника, дещо звужують інформацію про реальну картину.

Більшість підходів до оцінювання розкривають лише окрему характеристику конкурентоспроможності продукції, обмежуючи загальне уявлення про її рівень. Більшість методів оцінювання вимагають значних зусиль у процесі збору інформації та проведення розрахунків, їх проблематично адаптувати до особливостей діяльності об'єкта дослідження у вітчизняній практиці. Враховуючи, що одним із основних аспектів визначення конкурентоспроможності продукції є необхідність порівняння обраних показників, які характеризують продукцію різних виробників (в рамках дослідження виробників, які взаємодіють в рамках міжнародних торговельних відносин), варто відзначити, що порівняння є об'єктивним у тому разі, коли об'єкти порівняння знаходяться в рівних умовах.

Оскільки ринкові умови вітчизняного господарства суттєво відрізняються від особливостей економіки країн за кордоном, таке порівняння не є достатньо об'єктивним.

З точки зору географічного положення, найбільш сприятливою зоною для торгівлі з урахуванням сучасної економіко-політичної ситуації є країни Європейського союзу.

Правила торгівлі аграрною продукцією на європейському ринку передбачають обов'язкове дотримання експортерами окрім технічних та екологічних – санітарних та фітосанітарних норм і правил, які виступають гарантією безпечності та якості продукції. Серед основних принципів ринку країн європейського Союзу варто виділити:

- максимально можливий захист життя та здоров'я населення;
- експортована продукція повинна відповідати усім нормам та стандартам, які регламентують якість продукції;
- забезпечення превентивного контролю;

- забезпечення та дотримання гігієни протягом усього циклу виробництва-реалізація продукції.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що конкурентоспроможність є складною і багатогранною категорією, рівень якої залежить від впливу чисельних чинників. В основу даного поняття покладено якість продукції, яка задовольняє конкретні вимоги, і відповідну кількість на визначеному ринку. Отже конкурентоспроможність варто розуміти як порівняльну характеристику здатності ефективніше реалізовувати продукцію споживачам у порівнянні з конкурентами.

Як було розглянуто вище, якість сільськогосподарської продукції має ряд особливостей, які вирішальним чином обумовлюють природу її конкурентоспроможності. Український експорт представлений переважно продукцією сировинного характеру із незначною часткою доданої вартості. Okремо варто виділити лише соняшникову олію, за якою Україна займає провідне місце на світовому ринку. На відміну від всіх інших товарів, де ціна залежить як від зовнішніх, так і від внутрішніх чинників, в аграрному секторі домінує екзогенний вплив. Така ситуація склалася внаслідок тенденцій виробництва окремих культур різними за масштабами підприємствами. Фактично експортом займається великотоварні підприємства, або вертикально інтегровані структури. Середні, мілкі та мікропідприємства, а також господарства населення переважно орієнтовані на внутрішній ринок. Їх ціни в більшій мірі орієнтовані на внутрішній попит і собівартість продукції. Крупнотоварні підприємства, які займаються вирощуванням великих обсягів експортоорієнтованих культур, знаходяться під впливом світових цін, так як зорієнтовані на зовнішній ринок. Це дозволяє виокремити механізм формування внутрішніх цін на більшість продуктів безпосереднього споживання й для переробки, який залежить від внутрішнього попиту, собівартості та ситуативних умов продуктивності окремого року, та механізм встановлення цін на експортоорієнтовані продукти сировинного аграрного сектору, визначений зовнішніми ринками. Також варто зауважити, що внутрішні ціни на продукти харчування залежить від обсягу та якості імпортової продукції, частка якої в готових виробках значно переважає аналогічні показники в агропродовольчій сировині.

Вирішальний вплив в кожний окремий рік має рівень врожайності окремих культур в глобальному розрізі. Це формує обсяг пропозиції, який впливає на ринок і формує ціни. Іншим аспектом виступає глобальний попит, який залежить як від характеру внутрішнього споживання всередині країн імпортерів, так і від рівня запасів. Експортери також формують власні запаси продукції в залежності від політики управління ними в кожній окремій країні. В результаті взаємодії цих показників формується ціна на продукт в період збору. На протязі року ціна залежить від поточного попиту і пропозиції, а також від потужності зберігання і систем транспортування, які відчутно впливають на ситуативну ціну продукту. Також варто зауважити, що на світових біржах аграрна продукція займає перше місце серед товарних позицій після фондових індексів, цінних паперів, відсоткових ставок і валюти, випереджаючи енергоресурси, кольорові метали та інші види товарів [10]. Таким чином, світові спекулятивні очікування та використання фінансових деривативів страхування ризиків (опціони, ф'ючерси, свопи, форвардні контракти) впливають на ціну продукту впродовж року, обумовлюючи рівень її конкурентоспроможності.

Розуміння структури зовнішніх аграрних ринків і особливостей забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на них дозволяє виокремити ключові аспекти методичного підходу до її оцінювання, який передбачає детермінацію рівнів оцінювання конкурентоспроможності, визначення безпосередніх показників оцінювання й розробку алгоритму його проведення. Проведено оцінювання конкурентоспроможності дозволить виявити найбільш перспективні культури для окремих регіональних ринків і країн, що в майбутньому сприятиме розробці стратегій

державної підтримки цих виробництв і реалізації заходів активізації й підвищення ефективності торговельно-економічних відносин в конкретному секторі.

Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції формується на національному рівні, але детермінується на глобальному, що вимагає виокремлення цих двох рівнів. Крім того, природа експортно-імпоротної діяльності передбачає безпосередні зовнішньоекономічні зв'язки України з кожною окремою країною імпортером нашої продукції, з якою існує відповідний рівень свободи торгівлі, який визначається тарифними і нетарифними обмеженнями. Це рівень варто визначити як міждержавний або партнерський. Кожного рівня мають відповідати окремі показники.

На глобальному рівні українська сільськогосподарська продукція реалізується на зовнішніх ринках. Це дозволяє визначити один із найважливіших її показників – частку українського світового ринку конкретного продукту. В роботі [11] представлений аналіз частки України на світовому ринку окремих продуктів рослинництва і тваринництва, що дозволяє виявити ринки продуктів, де Україна займає провідні позиції, до яких відносно ринок пшениці, кукурудзи, соняшнику, ячменю, соняшникової олії, фуражного зерна. Також наведено частки топ-5 експортерів кожної культури на ринку, що дозволяє оцінити тип конкуренції на ринку. Більшість продуктових світових ринків (пшениця, рейс, живі тварини, баранина, зернові тощо) варто класифікувати як олігополістичні, що характеризує наявність бар'єрів входу.

На глобалізаційному рівні доцільно визначати рівень врожайності культури як загальносвітовий, так і аграрного сектору України. Для більшої інформативності доцільно розраховувати відношення урожайності культури в Україні до загальносвітового рівня. Цей показник віддзеркалює ефективність вирощування культур, рівень використання сучасних агротехнологій, провідної техніки, ступеня внесення мінеральних і органічних добрив, якості селекції та захисту рослин. Для продукції тваринництва розраховуються показники середньорічних надоїв на 1 корову, середньодобовий приріст однієї голови, середньорічна несучість курей тощо. Існує багато інших показників оцінювання ефективності рослинництва й тваринництва, але, нажаль, можливість їх розрахунку у світовому розрізі значно обмежена.

Крім зазначених показників варто додати розроблені Д. Балассом [12; 13]: індекс порівняльних переваг (RCA) як відношення частки країни У світовому експорті певного товару до її частки у світовому експорті всіх інших товарів; індекс відносних торговельних переваг (RTA) розраховується аналогічно, але з урахуванням експорту й імпорту. За першим показником запропоновані такі діапазони: від 0 до 1 включно – відсутність порівняльних переваг; від 1 до 2 включно – наявність слабовиражених порівняльних переваг; від 2 до 4 включно – середньовиражені порівняльні переваги; більше 4 – значні порівняльні переваги. Значення RTA інтерпретується таким чином: додатне значення – наявність переваги у зовнішній торгівлі, від'ємне – відносні конкурентні невігоди.

Іншим рівнем оцінювання конкурентоспроможності є партнерський, який полягає у визначенні конкурентних позицій країни щодо експортно-імпоротної діяльності за окремим ринком з конкретними торговими партнерами. В роботі [14] надано аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарських комплексів України та Польщі, де в якості порівняльних критеріїв розглянуто такі: обсяг сільськогосподарських угідь, площа посівів під зернові, урожайність зернових, додана вартість аграрного сектору на одного працівника, питома вага аграрного сектору у ВВП, середні закупівельні ціни та індекс цін, обсяг експорту конкретних продуктів і його частка в структурі. До зазначених показників варто додати обсяг поставок досліджуваного товару основними конкурентами в конкретну країну.

Рівнем формування конкурентоспроможності продукції залишається національний. Питання оцінювання досліджуваної категорії на ньому залишаються

найбільш дискусійним. Даний показник має відображати інтегроване значення по підприємствам, які займаються експортом конкретного виду продукції. У роботі [15] представлено аналіз сталої конкурентоспроможності аграрних підприємств, де надано групування за регіонами на основі таких індексів: технологічною, економічною, маркетинговою, соціальною, екологічною конкурентоспроможності, кожен з яких розраховується за множиною показників. В результаті аналізу виокремлено кількість конкурентоспроможних і неконкурентоспроможних підприємств із середніми значеннями кожного з них. Варто зауважити істотну різницю в значеннях первинних індикаторів між групами.

У роботі [16] надано групи показників як критерії конкурентоспроможності: ефективності виробничої діяльності, фінансове положення, ефективність організації збуту та просування товару, конкурентоспроможність товару. Подібний підхід запропоновано і в роботі [17] із додаванням показника соціального стану на підприємстві.

Інтегральний підхід надано в роботі [18], де розраховано сукупність індексів: економічного розвитку галузі, ефективності управління виробничим процесом, прибутковості сільського господарства, фінансовий стійкості та платоспроможності, ділової активності галузі (ефективності організації збуту і просування товару на ринку), участі в ЗЕД.

Недоліком існуючих підходів до оцінювання є отримання узагальнених характеристик, які не дозволяють оцінити інтегральну конкурентоспроможність за окремими культурами.

Для розрахунку показників конкурентоспроможності за окремими продуктами варто використовувати показники виробничої собівартості виробленої продукції за культурами або продукцією тваринництва, собівартості реалізованої продукції, урожайності (тон з 1 Га), вартості реалізованої продукції (без дотацій і ПДВ). Ці показники необхідно розраховувати на основі середніх значень за підприємствами, використовуючи форми статистичної звітності № 21-заг, №29-заг, № 50-заг. В результаті оцінювання формуються кількісні показники конкурентоспроможності за кожним окремим продуктом. Узагальнені показники оцінювання представлені у табл. 2.

Таблиця 2. Показники оцінювання української сільськогосподарської продукції на світових ринках (за окремим типом)

Рівень оцінки	Показник
Глобальний	Частка українського експорту на світових продуктових ринках
	Частки топ-5 експортерів на світових продуктових ринках
	Відношення урожайності культури в Україні до загальносвітового для рослинництва (продуктивність одиниці худоби у тваринництві)
	Індекс порівняльних переваг (RCA)
	Індекс відносних торговельних переваг (RTA)
Партнерський	Обсяг сільськогосподарських угідь під культурою (поголов'я тварин) в Україні
	Обсяг сільськогосподарських угідь під культурою (поголов'я тварин) в державі-партнері
	Урожайність культури (продукції тваринництва) в Україні
	Урожайність культури (продукції тваринництва) в Україні в державі-партнері
	Середні закупівельні ціни за культурою (продукцією тваринництва) в Україні
	Середні закупівельні ціни за культурою в Україні в державі-партнері
	Обсяг експорту продукту до країни-партнера
Національний	Обсяг поставок досліджуваного товару основними конкурентами
	Середнє значення виробничої собівартості виробленої продукції
	Середнє значення собівартості реалізованої продукції
	Середнє значення вартості реалізованої продукції

Методика оцінювання полягає в розрахунку значень показників за ряд років, аналіз динаміки. Показники-стимулятори відображають збільшення рівня конкурентоспроможності при їх зростанні, а показники-дестимулятори – при їх зменшенні.

При проведенні оцінювання нішових продуктів доцільно здійснювати його за глобалізаційним рівнем в регіональному розрізі через значну розбіжність в характері споживання.

Запропоновані показники дозволяють забезпечити методологічну однорідність оцінювання конкурентоспроможності конкретного типу сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках, однозначно трактувати отримані результати й розробляти заходи із підвищення рівня конкурентоспроможності. Це дозволить коригувати інструменти тарифного і нетарифного регулювання, впроваджувати програми державної підтримки окремих видів діяльності, надавати дотації на одиницю худоби, підтримувати розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування шляхом покриття частки витрат на його придбання.

Таким чином, зміни, спрямовані на зростання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях, повинні здійснюватися систематично на основі певної стратегії з урахуванням результатів оцінювання. У контексті даного питання пропонується використати фундаментальний доробок Ю. Іванова, зокрема його позицію стосовно стратегії формування конкурентних переваг підприємства в умовах інтенсивної конкурентної боротьби [19], що є особливо актуальним в рамках міжнародно-торгівельних відносин.

Науковець наголошує на визначальній ролі процесу формування нових конкурентних переваг, які забезпечують сталу конкурентну позицію виробників на ринку, та пропонує використовувати механізм формування нових конкурентних переваг, основою якого виступає синергія факторів формування ресурсного потенціалу суб'єкта господарювання та умов його функціонування.

Пропонується адаптувати запропонований Ю. Івановим порядок формування конкурентних переваг до особливостей діяльності вітчизняних виробників та відповідно до методичного підходу оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Перший етап є підготовчим та полягає у: формуванні системи інформації, яка будується на основі даних моніторингу, для створення конкурентних переваг; ідентифікації можливих конкурентних переваг та визначення достатності можливостей підприємств для їх формування; обґрунтування доцільності формування переліку нових конкурентних переваг. Другий етап є проектним і передбачає розроблення проекту та визначення прогностичного рівня ефективності та стійкості нових конкурентних переваг. Третій етап визначає безпосередньо процес впровадження нових конкурентних переваг у діяльності вітчизняних виробників, а четвертий – оцінювання фактичного рівня ефективності та стійкості конкурентних переваг, аналіз результатів їх впровадження та заходи з подальшої підтримки нових конкурентних переваг.

Оскільки запропонований методичний підхід до оцінювання української сільськогосподарської продукції на світових ринках передбачає виділення трьох рівнів (глобальний, партнерський та національний), пропонується формувати конкурентні переваги та конкурентну стратегію в цілому відповідно до цих рівнів, враховуючи характеристики, вимоги та ключові показники кожного з них. Розроблення заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської позиції, повинні бути зосереджені не лише на екстенсивний шлях розширення обсягів виробництва та реалізації продукції, а й на підвищення її якості, відповідності її стандартам та нормам, сформованих в рамках міжнародних ринків, поступовий перехід від сировинного характеру продукції, що зміцнюватиме експортний потенціал вітчизняних аграрних виробників та дозволить зміцнити їх позиції на національному, партнерському та глобальному рівнях.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, встановлено, що конкурентоспроможність продукції у значній мірі впливає на експортний потенціал аграрних виробників. Враховуючи характеристики впливу принципів зростання конкурентоспроможності на вибір підходів до оцінки, мету та особливості об'єкта оцінювання, було удосконалено методіку якісного аналізу конкурентоспроможності продукції аграрного сектору. Було обґрунтовано вплив факторів зовнішнього середовища на конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції. На основі проведеного аналізу підходів до визначення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках було обґрунтовано множину показників на різних рівнях (глобальний, партнерський і національний). Оцінювання передбачає розрахунок динаміки наданих індикаторів за окремими продуктами, що дозволяє забезпечити методологічну єдність оцінювання на всіх рівнях.

Список літератури

1. Виноградова О.В., Куценко О.В. Методологічні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств сфери послуг. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2015. № 2 (12). С. 97-101.
2. Бідник Н.Б. Математичні методи оптимізації конкурентоспроможності підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.11. Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2007. 18 с.
3. Погребняк Д.В. Теоретичні аспекти методів оцінки конкурентоспроможності підприємств. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2012. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/370>.
4. Кухарук А.Д. Класифікація та аналіз методів оцінки конкурентоспроможності промислових підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці: електронне наукове видання*. № 1. 2011. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2011_1.
5. Чередніченко О.О. Оцінка конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств молочної галузі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(6). С. 237-245.
6. Пастущин В. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності продукції підприємства. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2007. № 12. С. 232-240
7. Иванов Ю.Б., Тищенко А.Н., Дробитько Н.А. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: монография. Харьков: ХГЭУ, 2003. 349 с.
8. Литвинова В.А. Методы оценки конкурентоспособности: проблемы классификации. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2012. Вип. 20, т.1. С. 235-240.
9. Легеза Д.Г. Методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на рівні підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 196.Т. 2. С. 41-44.
10. Дяченко Ю.А. Сучасний стан та особливості функціонування світового біржового ринку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 23(1). С. 51-54.
11. Патица Н.І. Оцінка конкурентоспроможності сільського господарства України з урахуванням зовнішньоекономічних чинників. *Агросвіт*. 2018. № 17. С. 18-25.
12. Artushin V.I., Kobets M.I et al. Impacts of the Global Financial and Economic Crisis Upon the Agro-Food Sector of Ukraine's Economy. *Economics and Rural Development*. 2011. № 1. P. 7-17.
13. Balassa V. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*. 1965. № 33. P. 99-123.
14. Голишева, Є. Аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарських комплексів України та Польщі. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2019. № 1(79). С. 31-37.
15. Кучер А.В. Оцінка й кластерний аналіз сталої конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1 (36). С. 49-59.
16. Биба В.В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України на міжнародних ринках. *Економіка і регіон : наук. вісн. ПолтНТУ ім. Юрія Кондратюка*. 2017. Вип. 1 (62). С. 95-100.
17. Пилипенко В.В., Пилипенко Н. М. Науково-практичні аспекти оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 1. С. 73-78.
18. Патица Н.І. Оцінка конкурентоспроможності сільського господарства України з урахуванням зовнішньоекономічних чинників. *Агросвіт*. 2018. № 17. С. 18-25.
19. Иванов Ю.Б., Иванова О.Ю. Стратегія формування конкурентних переваг підприємства в умовах інтенсивної конкурентної боротьби. *Проблеми економіки*. 2012. № 4. С. 121-128.

References

1. Vynohradova, O.V., Kutsenko, O.V. (2015). «Methodological approaches to assessing the level of competitiveness of enterprises in the service sector». *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*. no. 2 (12). S. 97-101.
2. Bidnyk, N.B. (2007). Matematychni metody optymizatsii konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Mathematical methods for optimizing the competitiveness of the enterprise]. Abstract of Ph.D. Thesis. 08.00.11. L'viv. nats. un-t imeni Ivana Franka. Lviv. Ukraine.
3. Pohrebniak, D.V. (2012). «Theoretical aspects of methods for assessing the competitiveness of enterprises». *Ekonomichnyj visnyk NTUU «KPI»*. Available at: <http://economy.kpi.ua/uk/node/370>.
4. Kukharuk, A.D. (2011). «Classification and analysis of methods for assessing the competitiveness of industrial enterprises». *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi : elektronne naukove vydannia*. no. 1. 2011. Available at: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2011_1.
5. Cherednichenko, O.O. (2013). «Assessment of the competitiveness of products of agricultural enterprises in the dairy industry». *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Ser. : Ekonomika, ahraryj menedzhment, biznes*. issue 181(6). pp. 237-245.
6. Pastuschyn, V. (2007) «Analysis of methods for assessing the competitiveness of enterprise products». *Ukrains'ka nauka: mynule, suchasne, majbutnie*. no. 12. pp. 232-240.
7. Yvanov, Yu.B., Tyschenko, A.N., Drobyt'ko, N.A. (2003). Konkurentosposobnost' predpriyatiya: otsenka, dyahnostyka, stratehiya [Competitiveness of the enterprise: assessment, diagnosis, strategy]. KhHEU. Kharkiv. Ukraine.
8. Lytvynova, V.A. (2012). «Methods of assessing competitiveness: problems of classification». *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu*. issue 20. pp. 235-240.
9. Leheza, D.H. (2011). «Methods for assessing the competitiveness of agricultural products at the enterprise level». *Kul'tura narodov Prychernomor'ia*. no. 196. pp. 41-44.
10. Diachenko, Yu.A. (2017). «Current state and features of the world stock market». *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menedzhment*. issue 23(1). pp. 51-54.
11. Patyka, N.I. (2018). «Assessment of the competitiveness of agriculture in Ukraine taking into account foreign economic factors». *Ahrosvit*. no. 17. pp. 18-25.
12. Artushin, V.I., Kobets, M.I et al. (2011). Impacts of the Global Financial and Economic Crisis Upon the Agro-Food Sector of Ukraine's Economy. *Economics and Rural Development*. no. 1. pp. 7-17.
13. Balassa, B. (1965). Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage. The Manchester School of Economic and Social Studies. no. 33. pp. 99-123.
14. Holysheva, Ye. (2019). «Analysis of the competitiveness of agricultural complexes in Ukraine and Poland». *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu*. no. 1(79). S. 31-37.
15. Kucher, A.V. (2019). «Assessment and cluster analysis of sustainable competitiveness of agricultural enterprises». *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. no. 1 (36). pp. 49-59.
16. Byba, V.V. (2017). «Competitiveness of Ukrainian agricultural enterprises in international markets». *Ekonomika i rehion : nauk. visn. PoltNTU im. Yurii Kondratiuka*. issue. 1 (62). pp. 95-100.
17. Pylypenko, V.V., Pylypenko, N.M. (2016). «Scientific and practical aspects of assessing the competitiveness of agricultural enterprises». *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*. issue. 1. pp. 73-78.
18. Patyka, N.I. (2018). «Assessment of the competitiveness of agriculture in Ukraine taking into account foreign economic factors». *Ahrosvit*. no. 17. pp. 18-25.
19. Ivanov, Yu.B., Ivanova, O.Yu. (2012). «Strategy of formation of competitive advantages of the enterprise in the conditions of intensive competition». *Problemy ekonomiky*. no. 4. pp. 121-128.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2021 р.